

Waarover we praten wanneer we over poëzie praten

Mischa Andriessen

In zijn essay *On Writing* beschrijft **Raymond Carver** hoe hij op zijn bureau post-its plakt met teksten die hem als schrijver bij de les moeten houden: 'Lees meer Tsjechov' of 'Geen goedkope trucs.' Mocht ik ooit behoefte krijgen aan zo'n waarschuwend geeltje, staat hoogstwaarschijnlijk dit gedicht van Lucebert erop:

uitgang

stil staan de zon en de maan
stil staat de aarde daaronder
driest de dood wordt gedaan
maar geen wonder

ik die dit zeg ik zie
geen misdaad onder de mensen
slechts slaap als ziekte en
het skelet der perfectie

daarbuiten bewaakt nog de boom
de ster door opstanding gezet
en dit is het einde der wet
de mens verdwijnt in de droom

Waarom dit gedicht? In de eerste plaats omdat het schitterend schijnbaar eenvoudig is. Neem die eerste regel, zeven woorden, niet meer dan een lettergreep groot. Zelfs kinderen die net leren lezen, weten wat hier staat. Bovendien is het een muzikale zin met alliteratie en binnenrijm die beide heel natuurlijk worden ingezet. Tegelijk is de zin verraderlijk. Planeten bewegen, dus wanneer op hetzelfde moment de maan en zoals uit de tweede regel blijkt ook de aarde stilstaan, is er serieus iets aan de hand. Wie dat beeld ten volle laat doordringen, begrijpt dat de titel 'Uitgang' hier als uitgaan, doven, zou kunnen worden uitgelegd. Een wereld komt ten einde en de enige ontsnappingsmogelijkheid, de uitgang in een andere betekenis, is de droom.

Wat mij raakt in dit gedicht is de haast achteloze manier waarop woorden en zinnen meerduidelijk zijn. Het 'geen wonder' in regel vier bijvoorbeeld. Daarnaast kan ik jaloers zijn op zinnen als 'Slechts slaap als ziekte' of 'En het skelet der perfectie.' Krachtige, goed klinkende dichtregels die ook scherpzinnig zijn: vat 'slaap als ziekte' op als apathie, en 'het skelet der perfectie' als automatisering, marktdenken of bureaucratie en je hebt een treffende analyse van ons tijdsgewricht.

Het zal niet verbazen dat ik mijn eigen poëzie een vergelijkbare werking toewens. Ik houd mijn zinnen graag eenvoudig en denk dat ik daarmee iets dat ter zake is over de wereld zeg. Zo gaat mijn debuut *Uitzien met D* over groots willen denken maar niets durven doen. In mijn meest recente bundel *Dwalmgasten* probeer ik actuele thema's van een context en een samenhang te voorzien door ze aan oude mythes, met name de *Metamorfozen* van Ovidius en ingrijpende gebeurtenissen uit het verleden, te koppelen. Dat doe ik door in zowel mijn gedichten als in de opbouw en structuur van de bundel prozaïsche elementen te verwerken. Uit brokstukken ontstaat zo hopelijk een geheel.

Dwalmgasten werd in Nederlandse dagbladen en tijdschriften lovend besproken. In al die recensies werd voor zover de spaarzame bespreekruimte dat toeliet, ingegaan op de thematiek en inhoud van de bundel. Edwin Fagel wijdde zijn artikel in *Awater* goeddeels aan de moeizame relatie tussen poëzie en engagement, om te concluderen dat deze in *Dwalmgasten* op een heel pregnante manier aan de orde wordt gesteld.

Andere geluiden waren er ook. Willem Thies besprak *Dwalmgasten* in *Poëziekrant* negatiever. Graag wil ik hier op die bespreking ingaan. Niet om Thies

te weerspreken of wat hij beweert te weerleggen. Negatieve recensies zijn een beroepsrisico. Wie op een sinaasappelkistje klimt, kan op applaus worden onthaald, maar ook op rotte eieren. Het gaat mij om iets anders, iets dat niet alleen in deze recensie maar in veel besprekingen van poëzie gebeurt of beter gezegd niet gebeurt, en dat is de poëzie in een breder verband plaatsen, uit de eigen cocon halen.

Binnenrichting

Kort sta ik stil bij Thies' bespreking in de *Poëziekrant* van december 2016. Voor alle duidelijkheid niet om mijn gelijk of gram te halen, maar om uiteindelijk een vergezicht te kunnen geven van wat poëziekritiek zou kunnen zijn.

De eerste zin van Thies' recensie luidt: 'Mischa Andriessen toont zich een meester in het verzwijgen.' Wanneer hij in de tweede alinea openbaart dat de relatief lovende woorden uit de eerste niet de nu besproken maar de voorgaande bundel betreffen, weet de opletende lezer al genoeg: het oordeel zal dit keer minder positief uitvallen. In de slotregels concludeert Thies dan ook dat de vorm zijn effectiviteit verliest en de magie is uitgewerkt. Althans, zo schrijft hij tot twee keer toe, op hem is uitgewerkt. Dat is opvallend, beide conclusies worden verzacht door het particuliere ervan te benadrukken.

Over de evidente subjectiviteit van recensies en de neiging van veel poëziecritici om voor het ik-

Negatieve recensies zijn een beroepsrisico. Wie op een sinaasappelkistje klimt, kan op applaus worden onthaald, maar ook op rotte eieren.

perspectief te kiezen, kom ik nog te spreken. Er zijn andere opmerkelijke zaken die ik eerst wil aanstippen. Thies neemt ruim de tijd te betogen dat mijn gedichten bepaalde effecten zouden beogen. Dat ik deze niet volledig onderschrijf, kan buiten deze discussie blijven, maar dat poëzie effect heeft en/of nastreeft lijkt me een gegeven en de vaststelling daarom retorisch. De ruimte die dit betoog binnen de bespreking inneemt, is vergeven. Daardoor (?) blijven wezenlijke zaken als inhoud en compositie van de bundel als geheel on(der)belicht.

In de bespreking beperkt Thies zich goeddeels tot mijn laatste twee bundels. Een andere context krijgen die niet. Dat is niet uitzonderlijk, maar wel jammer. Wordt poëzie niet belangwekkender en krachtiger wanneer zij weidser in de wereld wordt gezet en vanuit verschillende richtingen benaderd? Een recensent kan andere recensies in zijn bespreking betrekken, evenals interviews, essays en juryrapporten. Of teksten die dichters over hun eigen werk hebben geschreven. Op die manier zouden de intenties van de dichter waarschijnlijk verhelderd kunnen worden. Vervolgens staat het natuurlijk iedereen vrij ze te bekritisieren. Referenties naar andere poëzie, zowel de Nederlandstalige als de buitenlandse, zouden in besprekingen vanzelfsprekend goed passen, maar ook referenties naar proza of de klassieken.

Omdat tal van dichters de breedte zoeken en zich nadrukkelijk over de buitenwereld uitspreken, geeft het geen pas binnen de bundel te blijven en kritiek te beperken tot de vorm. Vorm is essentieel, maar poëzie heeft inhoud.

Ook en misschien zelfs vooral kunnen kaders buiten de literatuur worden gezocht. Beeldende kunst en muziek, of film. Dat zal niet bij iedere dichter evenveel bruikbaar materiaal opleveren, maar het kan wel degelijk vruchtbaar zijn om ver buiten de grenzen van een genre of stiel te kijken. Daarom mag er in recensies ook best verwezen worden naar filosofie of psychologie, naar sociologie of welk wetenschapsveld dan ook. Dat is niet om de poëzie te pimpen of tot onzinnige proporties op te pompen. Heel veel dichters halen in hun werk van alles overhoop en hun blik is met zekerheid breder dan de poëzie alleen. Natuurlijk maakt dat de taak van de recensent complex. Elke bundel kan op vele manieren worden gelezen en een recensent kan onmogelijk overal even goed in thuis zijn. Hij of zij moet kiezen, dat is onvermijdelijk, maar in hoeverre bewijst de recensent de poëzie een dienst door zich tot een enkel referentiekader te beperken? *Poëziekrant-*

medewerker Maarten Buser publiceerde vorig jaar een artikel waarin hij ingaat op het verschil tussen een recensent en een criticus. De eerstgenoemde komt niet verder dan het geven van een oordeel, de tweede legt verbanden en creëert een context. Recensenten zijn er redelijk veel, critici veel te weinig. Mijn ongemak ten opzichte van veel kritieken is dat ze de poëzie klein houden door haar vanuit een heel beperkt kader te benaderen. Dat staat ook haaks op de intenties van veel dichters. Nu weet ik wel dat we braaf hebben moeten aannemen dat die niet ter zake doen, maar ze zijn er natuurlijk wel. Is een bespreking van Lucas Hirsch' geëngageerde bundel *Dolhuis* denkbaar zonder dat dit engagement ter sprake komt? Kun je het maken over de gedichten van Roland Jooris te schrijven zonder de beeldende kunst daarbij ter sprake te brengen? Doe je dichters als Mustafa Stitou of Hélène Gelès niet tekort wanneer het filosofische aspect van hun werk buiten beschouwing wordt gelaten? Het hoeft aan het oordeel over de bundels niets te veranderen, als maar recht wordt gedaan aan de inzet ervan.

Recenseren begint met observeren. Pas als (ook voor de lezer van de bespreking) duidelijk is welke middelen de dichter aanwendt, kan beoordeeld worden hoe dat gebeurt en een interpretatie volgen. Ten slotte komt de weging. Is het goed gedaan? Maakt het indruk? Een recensent kan niet alles opschrijven, moet kiezen voor hoofdlijnen. Dat is net zo'n gegeven als de subjectiviteit van een bespreking. Waarom dan gekozen voor een verengende ik-vorm? Die werkt onbedoeld ook verontschuldigend, haalt de overtuiging onderuit. De recensent moet voor de gedane beweringen staan. Bij twijfel moet het denkwerk misschien worden overgedaan, de bundel opnieuw gelezen, referentiekaders die buiten beschouwing bleven nader onderzocht.

Poëzie is niet klein en bestrijkt meer dan zichzelf. Omdat tal van dichters de breedte zoeken en zich nadrukkelijk over de buitenwereld uitspreken, geeft het geen pas binnen de bundel te blijven en kritiek te beperken tot de vorm. Vorm is essentieel, maar poëzie heeft inhoud. Het eventueel vernietigende oordeel dat uit een evenwichtige weging volgt, wordt daardoor alleen maar belangwekkender. Beste recensent, wees vaker criticus. Sta waar je voor staat, zeg het zonder voorbehoud. Maak de wereld in de bespreking minstens zo groot als de wereld in de bundel. En voor die enkele recensent die om strategische redenen relevante aspecten van een bundel buiten de bespreking houdt, een laatste advies: plak een post-it op het bureau: Geen goedkope trucs.